DOMSTOLENS DOM
den 12 december 1995 *

I mål C-399/93,

angående en begäran enligt artikel 177 i EEG-fördraget, från Arrondissementsrechtbank te Zutphen (Nederländerna), att domstolen skall meddela ett förhandsavgörande i det vid den nationella domstolen anhängiga målet mellan

H. G. Oude Luttikhuis m. fl.

och

Verenigde Coöperatieve Melkindustrie Coberco BA,

angående tolkningen av artikel 85.1 i EEG-fördraget och artikel 2.1 i rådets förordning nr 26 av den 4 april 1962 om tillämpning av vissa konkurrensregler på produktion av och handel med jordbruksvaror (EGT nr 30, 1962, s. 993),

meddelar

DOMSTOLEN

sammansatt av G.C. Rodríguez Iglesias, ordförande, C.N. Kakouris, D.A.O. Edward (referent), J.-P. Puissochet och G. Hirsch, avdelningsordförande, samt J.C. Moitinho de Almeida, P.J.G. Kapteyn, C. Gulmann, J.L. Murray, P. Jann och L. Sevón, domare,

* Rättegångsspråk: nederländska.

generaladvokat: G. Tesauro,
justitiesekreterare: H.A. Rühl, avdelningsdirektör,

med beaktande av de skriftliga yttranden som har inkommit från:

— Oude Luttikhuis m. fl., genom P. J. L. J. Duijsens, advokat i Haag,

— Verenigde Coöperatieve Melkindustrie Coberco BA, genom T.R. Ottervanger, advokat i Rotterdam,

— Frankrikes regering, genom C. de Salins, sous-directeur vid direction des affaires juridiques vid utrikesministeriet, och J.-M. Belorgey, chargé de mission vid samma avdelning, båda i egenskap av ombud,

— Nederländernas regering, genom A. Bos, juridisch adviseur vid utrikesministeriet, i egenskap av ombud,

— Europeiska gemenskapernas kommission, genom B. J. Drijber, vid rättstjänsten, i egenskap av ombud,

med hänsyn till förhandlingsrapporten,

efter att Oude Luttikhuis m. fl., företrädd av advokat P. J. L. J. Duijsens, Verenigde Coöperatieve Melkindustrie Coberco BA, företrädd av advokat T.R. Ottervanger, Frankrikes regering, företrädd av J.-M. Belorgey, Nederländernas regering, företrädd av J.W. de Zwaan, assistent-juridisch adviseur vid utrikesministeriet, i

egenskap av ombud, och Europeiska gemenskapernas kommission, företrädd av B. J. Drijber, har avgivit muntliga yttranden vid sammanträdet den 21 februari 1995,

och efter att den 12 september 1995 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

1 Genom beslut av den 2 september 1993, som inkom till domstolen den 10 september samma år, har Arrondissementsrechtbank te Zutphen, enligt artikel 177 i EEG-fördraget, begärt ett förhandsavgörande beträffande två frågor angående tolkningen av artikel 85.1 i EEG-fördraget och artikel 2.1 i rådets förordning nr 26 av den 4 april 1962 om tillämpning av vissa konkurrensregler på produktion av och handel med jordbruksvaror (EGT nr 30, 1962, s. 993, nedan kallad "förordningen").

2 Frågorna har uppkommit i samband med en tvist mellan Oude Luttikhuis samt åtta andra uppfödare av mjölkkor (nedan kallade "sökandena") och Verenigde Coöperatieve Melkindustrie Coberco BA (nedan kallad "Coberco"), en sammanslutning som förädlar mjölk till mejeriprodukter och som sedan säljer dessa, beträffande en skyldighet som sökandena åläggs enligt sammanslutningens stadga att betala en utträdesavgift vid utträde ur eller uteslutning från sammanslutningen.

3 I enlighet med denna stadga åtar sig Coberco att köpa all mjölk som produceras av dess medlemmar vilka i gengäld ger sammanslutningen ensamrätt till inköpen. Om en uppfödare utträder ur eller utesluts från Coberco är han emellertid skyldig att

utge en ersättning till sammanslutningen som uppgår till 2 procent av den betalning uppfödaren har erhållit för den mjölk som levererats under de fem senaste åren (eller 10 procent av den genomsnittliga betalningen som utgetts under de fem senaste åren). Från och med år 1990 är denna ersättning avtagande och uppgår efter åtta års medlemsskap till 90 procent av ovan angivna belopp och efter 15 år eller mer till 20 procent. Om medlemskapet varat mindre än fem år, är den uteslutna medlemmen skyldig att betala ersättning med 2 procent av den betalning som erhållits för den mjölk som levererats eller den betalning som utgetts för den mjölk som mottagits under den tid medlemskapet varat, multiplicerad med antal hela månader av medlemsskap delat med sextio.

4 I förordningen — som antagits på grundval av artikel 42 i EEG-fördraget — anges i artikel 1 att artikel 85—90 i fördraget, samt tillämpningsbestämmelserna till dessa, tillämpas på alla avtal, beslut och förfaranden som avses i fördragets artikel 85.1 och som rör produktion av eller handel med sådana produkter som är upptagna i bilaga II till fördraget.

5 I första meningen i artikel 2.1 i förordningen anges emellertid ett undantag från denna huvudregel. Där föreskrivs att artikel 85.1 i fördraget inte gäller sådana avtal, beslut och förfaranden som rör produktion av och handel med de i bilaga II till fördraget angivna produkterna och som utgör en integrerad del av en nationell marknadsorganisation eller som är nödvändiga för att förverkliga de mål som anges i EEG-fördragets artikel 39.

6 I andra meningen i samma bestämmelse anges vidare att artikel 85.1 i synnerhet inte gäller "sådana avtal, beslut och förfaranden mellan lantbrukare, sammanslutningar av lantbrukare eller sammanslutningar av sådana sammanslutningar tillhörande en enda medlemsstat vilka, utan att medföra någon skyldighet att hålla samma priser, avser produktion eller försäljning av jordbruksvaror eller utnyttjande av gemensamma anläggningar för lagring, behandling eller förädling av jordbruksvaror, såvida inte kommissionen finner att konkurrensen sätts ur spel eller att förverkligandet av de mål som anges i fördragets artikel 39 äventyras därigenom".

7 Sökandena gick ur Coberco med verkan från den 1 januari 1992 efter att ha följt den gällande uppsägningstiden. Av de belopp som Coberco var skyldig att utge till sökandena för deras leveranser innehöll Coberco utträdesavgifterna vilka hade beräknats enligt dess stadga. Sökandena väckte då talan mot Coberco vid Arrondissementsrechtbank te Zutphen och gjorde i första hand gällande att de inte är skyldiga att betala utträdesavgift till Coberco och i andra hand att utträdesavgiften inte får överstiga 4 procent av den betalning som den utträdande medlemmen erhållit för den mjölk som levererats till Coberco under ett år beräknad som ett årligt genomsnitt av de fem senaste fullständiga räkenskapsåren som de har varit medlemmar. Vidare har sökandena begärt att Coberco skall utbetala mellanskillnaden mellan det belopp som Coberco har innehållit och det belopp som den nationella domstolen sålunda skall fastställa.

8 För att få klarhet i om systemet med utträdesavgift är förenligt med artikel 85 i fördraget och artikel 2.1 i förordningen, har den nationella domstolen vilandeförklarat målet och i en begäran om förhandsavgörande fört följande frågor vidare till domstolen:

"1) Enligt vilka kriterier skall det avgöras om det system med utträdesavgift som Coberco tillämpar strider mot artikel 85.1 i fördraget?

2) Enligt vilka kriterier skall det avgöras om detta system med utträdesavgift omfattas av undantagsreglerna i förordning nr 26/62?"

Kriterierna för tillämpning av artikel 85.1 i EEG-fördraget

9 Enligt artikel 85.1 är avtal, beslut eller förfaranden som kan påverka handeln mellan medlemsstater och som har till syfte eller resultat att hindra, begränsa eller snedvrida konkurrensen inom den gemensamma marknaden förbjudna.

10 Enligt en fast rättspraxis skall vid tillämpning av denna bestämmelse i ett konkret fall kriterierna i artikel 85.1 fastställas med hänsyn till det ekonomiska sammanhang i vilket företagen är verksamma, de produkter och tjänster som avses i dessa avtal samt strukturen av och de faktiska villkoren på den berörda marknaden.

11 För att kunna bedöma om systemet med utträdesavgift är förenligt med artikel 85.1, bör därför först de kriterier prövas som rör syftet med avtalet, därefter det resultat som avtalet får och slutligen hur avtalet påverkar handeln mellan medlemsstaterna.

12 Beträffande kriteriet som rör syftet med de avtal eller de stadgeklausuler som är omtvistade i målet inför den nationella domstolen, bör det påminnas om att det förhållandet att en verksamhet organiseras i den juridiska formen av en sammanslutning, inte i sig utgör ett konkurrensbegränsande beteende. Denna juridiska form har — vilken generaladvokaten har påpekat i punkt 30 i sitt förslag till avgörande — fördelar både för den nationella lagstiftaren och för gemenskapen, eftersom jordbruket moderniseras och rationaliseras och företagen effektiviseras.

13 Detta innebär emellertid inte i sig att de stadgebestämmelser i vilka förhållandet mellan sammanslutningen och dess medlemmar regleras — i synnerhet de om uppsägning av avtalsförhållandet och de genom vilka medlemmarna åläggs att enbart sälja mjölkproduktionen till sammanslutningen — automatiskt är undantagna från förbudet i artikel 85.1 i fördraget.

14 För att inte omfattas av förbudet i fördragets artikel 85.1, skall de begränsningar som medlemmarna åläggs genom sammanslutningarnas stadgor och som har till syfte att säkerställa deras trofasthet begränsas till vad som är nödvändigt för att säkerställa att sammanslutningen fungerar tillfredsställande och i synnerhet för att denna skall garanteras en tillräckligt stor verksamhetsbas och en viss stabilitet vad gäller antalet medlemmar (se dom av den 15 december 1994, DLG, C-250/92, Rec. s. I-5641, punkt 35).

15 Beträffande kriteriet som rör resultatet av avtalen eller stadgeklausulerna, bör det påpekas att en kombination av sådana klausuler, i vilka det föreskrivs ensamrätt till uppköp och skyldighet att betala en orimlig utträdesavgift, vilka binder medlemmarna till sammanslutningen under långa perioder och berövar dem möjligheten att vända sig till konkurrerande företag, kan få som resultat att konkurrensen begränsas.

16 Dessa klausuler kan således medföra dels att en marknad som består av ett begränsat antal aktörer med en stark konkurrensställning vilka tillämpar liknande klausuler blir överdrivet rigid, dels att denna starka ställning befästs eller vidmakthålls, vilket hindrar andra aktörer från att komma in på denna marknad.

17 Beträffande kriteriet som rör handeln mellan medlemsstaterna, är det tillräckligt att påminna om att ett flertal faktorer i förening, vilka var för sig inte nödvändigtvis är av avgörande betydelse, kan påverka handeln mellan medlemsstater.

18 Ett avtal mellan företag anses kunna påverka handeln mellan medlemsstaterna när det mot bakgrund av ett antal objektiva rättsliga eller faktiska omständigheter kan innebära att direkt eller indirekt, verkligt eller potentiellt inflytande utövas på handelsströmmarna mellan medlemsstaterna på ett sätt som skulle kunna skada förverkligandet av målen avseende en inre marknad mellan medlemsstaterna (se den ovan nämnda domen i målet DLG, punkt 54).

19 Vid en sådan ekonomisk analys som har beskrivits ovan, kan den nationella domstolen i förekommande fall ta hänsyn till den omständigheten — som generaladvokaten har påpekat i punkt 35 i sitt förslag till avgörande — att det fortfarande är tekniskt och ekonomiskt möjligt för mjölkindustrin i Nederländernas grannstater att köpa mjölk från de nederländska lantbrukarna.

20 Den första frågan skall således besvaras på så sätt att för att kunna avgöra om en ett system med utträdesavgift som föreskrivs i en sammanslutnings stadga är förenligt med artikel 85.1, skall den nationella domstolen göra en bedömning av de kriterier som rör syftet med avtalet i vilket systemet föreskrivs, det resultat som avtalet får och de kriterier som rör påverkan av handeln mellan medlemsstaterna, med beaktande av det ekonomiska sammanhang i vilket företagen är verksamma, de produkter och tjänster som avses i dessa avtal samt strukturen av och de faktiska villkoren på den berörda marknaden.

Kriterier för tillämpning av förordningen

21 Genom sin andra fråga vill den nationella domstolen ha klarhet i vilka kriterier som de omtvistade klausulerna måste uppfylla för att omfattas av undantaget i förordningen.

22 Det bör i detta hänseende påminnas om att det i artikel 1 i förordningen anges att huvudregeln är att artikel 85—90 i fördraget är tillämpliga och att det i artikel 2.1 anges tre undantag från huvudregeln för avtal, beslut och förfaranden om produktion av och handel med de produkter som finns angivna i bilaga II till fördraget.

23 Inledningsvis bör påpekas att varje avvikelse eller undantag från en huvudregel skall tolkas restriktivt.

24 Det första undantaget, som föreskrivs i artikel 2.1 i fördraget, är tillämpligt på avtal som utgör en del av en nationell marknadsorganisation.

25 Det andra undantaget är tillämpligt på avtal som är nödvändiga för att förverkliga de mål som anges i artikel 39 i fördraget. För att få undantag i detta fall måste det visas att avtalet är nödvändigt för att nå samtliga dessa mål (se dom av den 15 maj 1975, Frubo mot kommissionen, 71/74, Rec. s. 563, punkterna 24, 25 och 26).

26 Dessa två undantag är utan betydelse för den andra frågan, vilken rör omfattningen av det tredje undantaget inom ramen för målet inför den nationella domstolen.

27 Det uppställs tre kumulativa villkor för det tredje undantagets tillämplighet. Först och främst bör det inom ramen för detta undantag undersökas om avtalen i fråga rör sammanslutningar tillhörande en enda medlemsstat, vidare att avtalen inte medför någon skyldighet att hålla samma priser, utan snarare avser produktion eller försäljning av jordbruksvaror eller utnyttjande av gemensamma anläggningar för lagring, behandling eller förädling av jordbruksvaror och slutligen att avtalen varken medför att konkurrensen sätts ur spel eller att målen med den gemensamma jordbrukspolitiken äventyras.

28 Det kan beträffande detta tredje villkor inte uteslutas att stadgeklausuler vilka i förening binder medlemmarna till sammanslutningen under långa perioder, vilket berövar dem möjligheten att vända sig till konkurrerande företag, äventyrar målen i den gemensamma jordbrukspolitiken, nämligen — som generaladvokaten har påpekat i punkt 38 i sitt förslag till avgörande — en höjning av den individuella inkomsten för dem som arbetar i jordbruket, i den mån som dessa inte kan dra nytta av konkurrensen avseende inköpspriset för råvaror som erbjuds av olika förädlingsföretag.

29 Frågan om vilken behörighet kommissionen respektive de nationella domstolarna har inom detta område behandlas i en dom av denna dags datum i de förenade målen C-319/93, C-40/94 och C-224/94 (Dijkstra, Van Roessel m. fl. och De Bie m. fl.).

30 I andra punkten i domslutet i denna dom, anger domstolen att en nationell domstol — vid vilken det förs talan mot en klausul i stadgan för en sammanslutning av lantbrukare på grund av att den strider mot artikel 85.1 i fördraget samtidigt som sammanslutningen mot detta har åberopat artikel 2.1 i förordning nr 26/62 — kan fullfölja förfarandet och avgöra den tvist som pågår vid denna, om det är uppenbart att villkoren för tillämpning av artikel 85.1 inte är uppfyllda, eller förklara den omtvistade klausulen ogiltig med stöd av artikel 85.2, om den har fått klarhet i att denna klausul varken uppfyller villkoren för undantaget i artikel 2.1 i förordning nr 26 eller för att beviljas undantag enligt artikel 85.3. Om det föreligger tvivel kan den nationella domstolen, när det framstår som lämpligt och det kan ske i enlighet med nationella rättegångsregler, erhålla ytterligare information från kommissionen eller ge parterna tillfälle att begära ett beslut av kommissionen.

31 Den nationella domstolens andra fråga skall således besvaras på så sätt att ett system med utträdesavgift som föreskrivs i stadgan för en sammanslutning omfattas av undantagsreglerna i förordningen endast om det avtal i vilket detta system föreskrivs avser sammanslutningar tillhörande en enda medlemsstat, om avtalen inte medför någon skyldighet att hålla samma priser, utan snarare avser produktion eller försäljning av jordbruksvaror eller utnyttjande av gemensamma anläggningar för lagring, behandling eller förädling av jordbruksvaror och slutligen att avtalen varken medför att konkurrensen sätts ur spel eller målen med den gemensamma jordbrukspolitiken äventyras.

Rättegångskostnader

32 De kostnader som har förorsakats Nederländernas respektive Frankrikes regering samt Europeiska gemenskapernas kommission, som har inkommit med yttrande till domstolen, är inte ersättningsgilla. Eftersom förfarandet i förhållande till

parterna i målet vid den nationella domstolen utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den nationella domstolen att besluta om rättegångskostnaderna.

På dessa grunder beslutar

DOMSTOLEN

— angående de frågor som genom beslut av den 2 september 1993 förts vidare av Arrondissementsrechtbank te Zutphen — följande dom:

1) **För att kunna avgöra om ett system med utträdesavgift som föreskrivs i en sammanslutnings stadga är förenligt med artikel 85.1 i EEG-fördraget, skall den nationella domstolen göra en bedömning av de kriterier som rör syftet med avtalet i vilket systemet föreskrivs, det resultat som avtalet får och del kriterier som rör påverkan av handeln mellan medlemsstaterna med beaktande av det ekonomiska sammanhang i vilket företagen är verksamma, de produkter och tjänster som avses i dessa avtal samt strukturen av och de faktiska villkoren på den berörda marknaden.**

2) **Ett system med utträdesavgift som föreskrivs i stadgan för en sammanslutning omfattas endast av undantagsreglerna i rådets förordning nr 26 av den 4 april 1962 om tillämpning av vissa konkurrensregler på produktion av och handel med jordbrukvaror om det avtal i vilket detta system föreskrivs avser sammanslutningar tillhörande en enda medlemsstat, om avtalen inte medför någon skyldighet att hålla samma priser, utan snarare avser produktion eller försäljning av jordbruksvaror eller utnyttjande av gemensamma anläggningar för lagring, behandling eller förädling av jordbruksvaror och**

slutligen att avtalen varken medför att konkurrensen sätts ur spel eller målen med den gemensamma jordbrukspolitiken äventyras.

Rodríguez Iglesias Kakouris Edward

Puissochet Hirsch Moitinho de Almeida

Kapteyn Gulmann Murray

Jann Sevón

Avkunnad vid offentligt sammanträde i Luxemburg den 12 december 1995.

R. Grass

Justitiesekreterare

G.C. Rodríguez Iglesias

Ordförande